

tisztességes megélhetésének és nemzeti lelkének védelmére lesznek hivatva.” A húszmilliós nemzet követelése, vagyis „Nagymagyarország” visszaszerzésének programja és a nemzetiségek erőszakos elmagyarosítása úgy szerepel a „hivatalos kurzus” ideológiájában, mint a gya-

lázatos gazdasági viszonyoknak, a munkanélküliségnek, a dolgozó parasztok elnyomorodásának, a kisegyszitenciák nélkülözésének egyetlen, semmi mással nem helyettesíthető gyógyszer.

(Folytatjuk)

KERÉNYI GYÖRGY

Emlékezés Eminescura

A Kárpát-medence népeit egymással szembeállító divide et impera elven alapuló politikának évszázadokon át sikerült megakadályozni, hogy az itt élő népek megismerjék egymás szellemi kincseit; hogy kimagasló személyiségei egymásra találjanak a népek sanyargatói ellen vívott közös küzdelmeik nehéz napjaiban. A nagy kortársak kölcsönösen nem vettek egymásról tudomást annak ellenére, hogy egy láthatatlan eszmei kapocs összefűzi őket. Így esett meg, hogy Mihai Eminescu költeményei a magyar irodalomkedvelők előtt jobbra csak napjainkban váltak ismeretessé. Babits Európai irodalomtörténetéből a román irodalom kimaradt. Szerb Antal a »Függelékben« felsorol néhány román író, Eminescut »a románok európai színvonalú költőjének« tartja, »akinek hatása hazájában igen nagy«. Vajon Eminescu költeményei nem találtak volna visszhangra a magyar olvasók lelkében? Hiszen mondanivalója hasonló az egyazon filozófiai emlőkön nevelkedett és hasonló eszmék megvalósulásáért vívódó magyar kortársakéval, de ezen túlmenően az egymásra találásból kölcsönösen egymás igazolására is következtethettek volna. Balassi, Petőfi, Ady, József Attila, avagy Schiller, Goethe, Byron rajongói bizonyára szívükbe fogadták volna Eminescu szép és fájdalmas, balladai tónusú verseit. Költői képzelete, művészi elevenítő ereje, a havasi legelők hangulatát elővarázsoló, utánozhatatlan bús kolomphangja magával ragadja a művészi élvezetet kereső olvasót.

Eminescu költészete kora társadalmi életének legmélyéről fakadt; költeményeiben egy adott történelmi korszak eszméi, fájdalmai, vágyai, szenvedélyei, elégtelenségei tükröződnek vissza művészi formában. Ezek a tartalmi elemek a népek közti ellentétet szító politika elle-

nére felkeltették más népek és magukat a haladás zászlóvivőinek mondó személyiségek érdeklődését is. Első magyar versfordítása a »Szilágysomlyó« című hírlap hasábjain látott napvilágot Braun Laurentiu tolmácsolásában. Habár kevés példányszámban és szűk körben elterjedve, de még a XIX. század utolsó éveiben több kötete jelent meg magyar fordításban. Napjainkig mintegy ötven fordító jól sikerült tolmácsolásában váltak ismeretessé legszebb versei. Mivel az 1945 után megjelent verses kötetek hamarosan elkeltek, Eminescu versei ma ismét hiányzanak a magyar könyvpiacról.

Ismeretlensége ellenére a román líra nagy mesterét egy mozzanat mégis a magyarság fővárosához kapcsolta. A sors különös játéka, hogy a tizenhat éves verselgető diák első zsengit a Budapesten élő román hazafi és irodalmár Iosif Vulcanak küldte meg, hogy közölje a magyarországi románság legelterjedtebb irodalmi folyóiratában a »Familia«-ban. Költeményei oly mértékben hatottak a minden újért lelkesedő szerkesztőre, hogy egyiküket már a legközelebbi számban közölte. (De așa avea... Ha nekem volna... »Familia« 1866. február 25. M. Eminescu: Opere. Ion Crețu. 1939, București. 537. p.) Vulcan a vers alá a szlávos hangzású Eminovics helyett a romános Eminescut írta. A fiatal költőnek eszeágában sem volt tiltakozni, hiszen a nemzeti szellem e szilaj vívódásainak napjaiban így könnyűszerrel megválhatott attól az idegen hangzású névtől, melynek néhány végső betűjét a pravoszláv egyház valamelyik papja önhatalmúlag ragasztotta egykoron valamelyik ősenek nevéhez, és amely annyira idegen hangzású volt a népies irányt képviselő román hazafi számára. (Istoria literaturii română Volumul alcătuit de către Institutul de

Istorie Literara și Folclor al Academiei RPR. 1954, București. 82. p.)

Diákéveit a csernovici zord kaszárnyakollégiumokban, penészes falú diákszálások nyomorúságában tölti el. Itt írja ifjúságának optimizmusával átszótt első verseit. A melegszívűsége, a humánus bánásmódra vágyó álmodozó lelkű költőt az iskola belső életének, nevelési rendszerének spártai ridegsége hamar megriasztja. A száraz magolások, a dorgálások és fenytések elől két izben is megszökik az iskolából, míg végül nyugalomra talál szeretett tanárának Aron Pumnulnak otthonában. E viszonylag békés napok nem tartottak sokáig. A szabadságért lelkesedő, tanítványaihoz megértéssel közeledő tanár még 1866 januárjában meghalt. A rajongó tanítványt ért érzelmi megrázkódtatásról a mesterét magasztaló első verse: egy gyászos hangú óda tanúskodik. (La moartea lui Aron Pumnul [Aron Pumnul haláláról]). Önkéntelenül Arany János: Széchenyi emlékezete című ódáját idézi emlékezetünkbe. Első versének hangja már a felnőtt, kiforrott költő végleges hangja tárgyban, kifejezésben és nyelvezetben egyaránt. Mély realizmusa nem engedi felülkerekedni a halál pesszimiztikus hangulatát. Az ember alkotó erejébe, a jobb jövőbe vetett rendíthetetlen bizodalma azt sugallja a költőnek, hogy az élet győzedelmeskedik a halál felett, a kidőlt öreg harcosok helyét ifjak váltják fel, akik győzelemre viszik az újat, a haladás zászlaját.

A csernovici diákéletet végleg megelégtelve — akárcsak Arany és Petőfi — egy vándor színésztársasághoz csatlakozik. Nyugtalan szellemét a nyomorúság felkorbácsolja és bolyongásra kényszeríti: az egyre erősödő román nemzeti szellem fellegvárába, Balázsfalvára vándorol, majd Szeben, Brassó és az Ókirályság kisebb-nagyobb városai nyújtanak neki menedéket s ideig-óráig sovány kenyeret. A nép felemelkedéséért küzdő alkotó és kora társadalma közt roppant távolság, sőt idegenség tántog. A XIX. század egyre erősödő feudálkapitalista társadalmában a művészek számkivetett napjait morzsolgatja: hol színházi sűgő, Botoșaniban írrok, másutt szállodai portás, avagy hajó-hordár — húsz éves sincs s már sokminden megtörtént vele. Nevét ismerik, irodalmi szócátákban tanúsított szellemi fölényét mindenki csodálja. Ha olyanok keresztették a költő útját, akiket ostobáknak tartott, egy pillanatig sem titkolta róluk való véleményét, s

nem volt elnéző esztelenségeik iránt. Nem is sejtette, hogy szellemi felsőbbrendűsége milyen elviselhetetlen félelmet és gyűlöletet váltott ki ellene azokból, akikhez tudomása szerint mindig csak jóakarattal volt, s akiknek mindig csak a javukat akarta.

Elveihez hű maradt, sorsközösséget vállalt az elnyomott román néppel, tántoríthatatlanul hisz a nép művészi alkotó erejében, ismeri történelmi hagyományait, vallja, hogy a román irodalmi nyelvet elsősorban a népi értékek felhasználásával kell fejleszteni és nem idegen szavak erőltetett átültetésével. Eminescut vonzzák gyermekkorának kedves emlékei, a természet a maga félelmetességében és gazdagságában: Ipoțesti erdői, a mesélő juhászok és béresek, a nép gyötrelmes, de egyszerű és tiszta élete. Vándorlásai közben szorgalmasan gyűjti dalait, meséiket, szokásaikat, feljegyzi beszédjüket. A népet munka közben és otthonában ismerte meg, ez nem maradhatott visszhang nélkül költészetében. Szülőfalujában ismerkedik meg a régi román nyomtatott és kéziratos írásokkal, és egész életén át szenvedélyesen tanulmányozza a krónikákat. A költő személyiségének kialakulására nagy hatással voltak kapcsolatai a néppel, a népköltéssel, és a történelmi hagyományokkal. (Mihail Beniuc: Izvoarele populare în creația lui Eminescu. — Despre poezie. Studii literale. 1953, București. 15—34. p.) Költészete formai, érzésközlő, nyelvi, művészi szempontból ezekből táplálkozik anélkül, hogy alkotásai eredetiségében bárki is kételkedhetnék. A népdalok mintájára írt versei — akárcsak Petőfinél — visszavándoroltak falusi kalákák legényeinek, leányainak ajkaira és ma már a népi művészet szerves részei. Eminescu alkotó tevékenysége a legmagasabb művészi teljesítménnyé fokozza, eredeti gondolatokkal gazdagítja új művészi formában jelenteti meg az ország minden tájáról összegyűjtött népi elemeket. Példának elegendő csodás mesekölteményét a »Călin« (Egy meséskönyv lapjai) és »Az Esticsillag« című költeményeit felemlíteni. Természetleírásainak képszerűsége, a népköltési elemekből egybeöt-vözött nyelvezete, képzeletének szárnyalása a legnagyobbak közé emelik. Eminescu gondolkodni mert költészetében és zaklatott élete folyamán eredeti gondolatokkal fejezte ki érzéseit, nézeteit a hazáról, szerelemről és a természetről. Sz szenvedélyesen kutatta az igazságot, melyre a nép szívében rábukkant és ennek vissz-

hangot is adott költeményeiben. Alkotásainak egyszerűsége, népiessége könnyen megérthetővé teszi költeményeit minden olvasója számára.

Apja a »semmirevaló« költő-fiából mindenáron rendes polgárbert akart nevelni. Eminescu a bécsi, majd a berlini egyetemen tanul. Külföldi éveit arra használja, hogy olthatatlan tudásszomját csillapítsa: foglalkozik filozófiával, társadalomtudománnyal, közgazdaságtannal, nyelvészettel, irodalommal stb. Hatalmas tudásra, felkészültségre tesz szert, mégis diploma nélkül tér haza. Titu Maiorescu, az akkori idők irodalmi, politikai életnek jelentékeny szereplője, egyetemi tanári állással kecsegteti, ha doktori diplomát szerez. Eminescu megretten a magas pártfogó csábításától, akinek politikai nézeteit elítéli. Habár a honvágy gyötri, pártfogásért mégis régi barátaihoz fordul. Levelében így ír: »Kérdezhetnéd, vajon miért nem fordulok pártfogásért nálad befolyásosabb személyekhez — de minél befolyásosabb valaki, annál inkább meg kellene alázkodnom előtte... az ilyen emberek elvárják, hogy egyetlen megszólításukat vedd magas kitüntetésnek.« (A már idézett Istoria literaturii. 88. p.)

Eminescu 1874 szeptemberében visszatér Iași-ba. Pártfogóinak segítségével a Iași-i Központi Könyvtár vezetője lesz. (Alexandru Elian: Eminescu și vechiul scris romînesc. — Studii și Cercetări de Bibliologie. 1955. I. évf. 136. p.) A 24 éves ifjú a román kultúra irásos emlékeinek megmentését tekinti legfontosabb feladatának. Fáradhatatlanul igyekszik felkutatni és összegyűjteni a régi román kézzel írott és nyomtatott könyveket. A politikai harcok és ellenfeleinek gáncsoskodása következtében azonban elhagyja a könyvtárat, rövid ideig mint tanár, majd tanfelügyelő küszködik a korrupció és maradi uralkodó réteggel. Ravasz politikusok lelkesedését, hatalmas felkészültségét csalafinta ügyeskedésekkel megkísérlik propagandájuk vitorlájába fogni, így lesz Eminescu újságíró, lapszerkesztő.

E másfél évtized alatt (1870—1887) születnek meg legnagyobb alkotásai. E rövid megemlékezésnek nem lehet feladata, hogy részletekbemenően elemezze, felsorolja rövid életének gazdag termését. A legjelentősebbek azonban, mint a »Császár és proletár«, a »Levelek«, »A feslett ifjakhoz«, az »Epigonok« és az »Angyal és Démon« feltárják költészetének távlatait, a társadalmi lázadás, a fennálló rend elítélése és leleplezése, az

írói hivatásról és az irodalom társadalmi feladatairól vallott nézeteit.

A polgári irodalmi bírálókat igyekezett elhallgatni költeményeinek valódi értelmét és úgy állította be Eminescu költészetét, mint a valóságtól elszakadt, a tiszta esztétizmushoz tartozó irányzat termékeit, főként az eminescu-i költői nyelv szépségeiről szóltak előszeretettel. Céljuk az volt, hogy szakadékot ékeljenek a költő műve és élete közé. Magyarázatok és elméletek születtek, csak hogy ki ne derüljön a költői mű és a költő átélte társadalmi valóság szoros kapcsolata. Felsorolt verseiből első olvasásra, minden kétséget kizáróan és egyértelműen szembevetünk, hogy a korra jellemző forradalmi eszméket fejezik ki, az író és irodalom hivatását pedig a haladó eszmék a nép szolgálatában jelölik meg. Nem egy földöntúli világot akarnak az olvasó elé varázsolni, hanem az adott valóságból születtek, amelyben emberek milliói élnek, vergődnek, harcolnak, s amelyet maga a költő is átélt. Költészetének alakjai nagyon is vér és húsból való emberek, még akkor is, ha a mesék világában hajtják végre tetteiket. Tulajdonságaik, vágyaik az elnyomott milliók jobb sors utáni vágyódását tükrözik, cselekedeteik mozgatója pedig a társadalmi igazságtalanságok elleni küzdelem, az elégtételért sóvárgó lélek nyughatatlansága.

A költő etikai hazafiságában Adyhoz hasonló vonásokat fedezhetünk fel. Mélységesen felháborodott haragjában »dühös szitokra kel« a magukat hazafiaknak feltüntető léha, korrupció, jellemtelen, nyereségvágyó vezető réteg ellen, »bárgyú ökröknek« bélyegezve őket.

*Tán meddő lényetektől örök tüzet
[reméljek;
Jogot, mi nem hazug szó, — ti élő-holt
]legények,*

*Ákiknek álma vak?
Pohártörő vitézség tüzét, ha borral ágál
Lealjasult rimák közt, akik vad orgiáknál
buján sikonganak?*

(A feslett ifjakhoz.)

Félelem nélkül mondja ki ítéletét felettük, mert tudja, hogy »a prófétához«...»ilyen ledér suhancok elernyedtt izmú karja... fel nem ér«. A jobb jövő »feltámadásába« vetett hite megerősíti abban, hogy győzni fog a »nagy császár: a Nép«.

Alkalmazói a jobb ügyért minden áldozatra kész hiszékeny költőt kegyetlenül kiszorolják. Míg ők hús nyaralók pazar zsongásában pihenik fondorlatos tevékenységük fáradalmait, Eminescu erejét

felőrli a főváros forgalma, tikkasztó levegője. A megfeszített munka, tépelődései megbontják lelki egyensúlyát. A súlyos beteg költőt idegszanatóriumba szállítják. 1889. június 15-én szívroham ölte meg. Szegényen, hozzá hasonló nincstelen barátai kísérték utolsó útjára. Ion Paun Pincio írja emlékezéseiben: »Néhány hónappal a költő halála után egy reggel a Botoşani-i Színház utcában kiárusítottak

néhány tárgyat: egy kanapét, egy pár ruhadarabot és könyveket. Eminescu hagyatéka volt. Boldogtalan nővére is elhalálozott és most már csak pár darab kopott, öreg holmi tanúsítja a világ előtt, hogy milyen mérhetetlen nyomorban és szegénységben tengette életét egyik nagy fia az emberiségnek...«

MOLNÁR ISTVÁN

„Az iszonyat művészete“

Hozzászólás Ökrös László cikkéhez

Vegyes érzelmekkel olvastam Ökrös László cikkét az iszonyat művészetéről itt, a kórházi ágyon, annál is inkább, mert éppen kegyetlenül fájdalmas, fojtogató és halálfélelemmel teli másfél óra volt mögöttem. Beteg tudómet vizsgálták, közporkorinak tűnő módszerrel: ujjnyi vastag, félméter hosszú acélsövet bocsátottak, illetve nyomtak hörgőimbe, le egészen a tüdőig, s közben átszenvedtem a karóba-húzás gyötrelmeit. Ez a bronchoszkópia.

Iszonyat! Fábri rendezésében és Hegyi kameráján át nézve borzalmas inkvizíciós jelenet születhetnék ebből: a rideg, kimért mozdulatú adjunktus, a keze alá dolgozó fiatal, összeszorított szájú szemüveges alorvosnő, és az asztalon, hátracsuklott fejfel, bekötött szemmel fuldokolva, hörögve vonagló beteg, a szájából vagy tíz centiméternyire kilógó csillogó acélsóvel.

Iszonyat!

És ez mégsem az igazi. Mégsem az, ami ott legbelül összeszorítja az embert. Mert emögött az iszonyat mögött ott rejlik a gyógyulás. És az orvosi kínzóeszközöknek ördögi fiziognómiát adni — csalás lenne.

Pedig a tárgyak, a környezet fiziognómiája igen változatos lehet: mindig olyan, amilyennek a rendező és az operatőr látja, s a nézővel láttatja. Mindent be lehet állítani borzalmasnak, egy szerelmi légyottot éppúgy, mint egy kivégzést, s csak a film mondanivalójától függ, hogy mit, mikor és hogyan. S ott és úgy, ahol és ahogyan jó, művészi. És a »Félelem bére«-ben kell.

Úgy gondolom, üres vaskalaposság lenne normákat állítani fel a filmművészet számára, vagy köré. Miért induljunk ki abból, hogy »hideg futkosott a hátamon« — tehát rossz? Hadd futkosson! Az ember nem fakutya, hogy folyton vigyorog-

jon, néha lehet sírni, sőt iszonyodni is. Gondoljunk csak arra, hogy a görög gnóma szerint: *ὁ μὴ δαρείῃ ἀνδραπὸς δι- παιδεύεται*, és én bizony nem bánom, ha egy Dürer-metszet láttán, vagy Beethoven V. Szimfóniája hallatán borsózik a hátam. Ez a borsózás is lehet kritérium. Kritériuma a mű művészi voltának. És gyakran az is.

Klasszikus szépség és harmónia! Ezt követeli a irodalomtörténész. És joggal követelheti, ha a film, amiről szó van, maga is megköveteli. Mint a maga formáját. De ha a mű maga mást követel meg, akkor mit tegyen az alkotó? Fast megírhatta volna a »Spartacus«-t klasszikusan ki-egyensúlyozott formában, úgy, ahogyan azt a múlt században Stendhal, Balzac, Kermény, Eötvös tette. Jobb lenne-e úgy a »Spartacus«? Alig hiszem. És a »Félelem bére« mondanivalója sem igen jelenhetné meg valami bájos idill keretében. (Egyébként mély emberség is van a filmben: emlékezzünk például vissza az olajos jelenet utáni további autóútra!)

Amit eddig mondtam, mind közhely, de el kellett mondani. Mégpedig azért, mert mozi- és színházlátogató közönségünk, de még a nehezebbik módszert választó, olvasó emberek is hajlanak a hédonizmusra. Különösen — sajnos — a fiatalok, a 15—25 évesek. Kapni, elsajátítani, élvezni, szórakozni a legkönnyebb, legegyszerűbb módon: mi ez, ha nem hédonizmus? Nos, a »Félelem bére« nem »Cásrdáskirálynő«, és kétségtelen, hogy a »Hamlet«, ami szintén nem szükkölködik az iszonyatban, nem üzemi kultúr csoport által előadandó egy-felvonásos.

Dehát irtsuk-e ki mindezeket, csak azért, mert nincs bennük szirup?

Befejezésül: A »Félelem bére«-nek cselekménye nem csalás, nem szemfényvesz-